

Všeobecný základní příjem není podporou lenosti, zahálky a příživnictví

Michael Kroh

Rostoucí nezaměstnanost se stává celosvětovým problémem. Ve většině zemí již dávno překročila hranici, kterou i liberální ekonomové považují za imanentní zdravému fungování trhu. Navíc nejde o krátkodobou, konjunkturální výkyvy vyvolanou ztrátou zaměstnání, ale vznikají celé velké sociální skupiny, které jsou dlouhodobě mimo pracovní proces. I přes růst výdajů na aktivní politiku zaměstnanosti, včetně využití prostředků z Evropského sociálního fondu, se situace neustále zhoršuje a ani nastupující oživení neskýtá přílišné naděje na zásadní obrat.

Není proto divu, že se objevují i netradiční recepty, jak se s uvedeným problémem vyrovnat. Mezi nimi je na předním místě i využití konceptu všeobecného (nepodmíněného) základního příjmu (dále používám ustálenou zkratku ZP). Původně šlo o libertariánskou ideu, jejímž smyslem nebylo řešit situaci na trhu práce, ale splnit sen o co nejširší osobní svobodě. Ale právě v souvislosti s neutěšenou situací v zaměstnanosti se myšlenka ZP začala šířit mezi veřejností, až vznikla v loňském roce celoevropská petiční iniciativa s cílem přeměnit tuto v oficiální téma pro diskuse a jednání evropských orgánů. Jak dopadla, zda se potřebný milion podpisů napříč Evropou sehnal či ne, v době psaní tohoto článku ještě nevíme, ale není to podstatné. Diskutovat tuto podnětnou ideu a podrobit ji jako teoretickou hypotézu dalšímu zkoumání je zapotřebí i bez oficiální podpory Evropské komise.

V rámci kampaně na podporu ZP se aktivisté setkávali nejen s pochopením, ale i s negativními reakcemi, a to i z kruhů sociálně orientovaných. Snad si vezmou poučení z až příliš zdůrazňovaného pozitivního vlivu na osobní svobodu a nevědomého přejímání libertariánské koncepce „bourání bariér“ svobody jednotlivce, aniž by si kdokoli lámal hlavu s její neoddelitelnou druhou stránkou, kterou je odpovědnost.

Přitom koncept ZP není nerealistický, jak se mnozí domnívají, ale nerealistické je prezentovat jej v jakési „cílové“ podobě zaručující „důstojný život“ (při vší terminologické nejasnosti a relativitě tohoto pojmu). Na světě již tento koncept existuje (stát USA Aljaška), v dalších zemích se o něm uvažuje (Švýcarsko) a i u nás už dnes registrujeme celou řadu institutů, které se svojí povahou ZP velmi blíží. Je to kromě některých sociálních dávek (rodinné přídatky) především sleva na dani pro každého poplatníka ve výši 2000 Kč měsíčně. Nemyslím, že by byl problém ji okamžitě zvýšit na 3 410 Kč měsíčně, což je výše existenčního minima od 1. 1. 2014. S takovou výší ZP by si státní rozpočet poradil. Pochopitelně by nebylo možné jej načíst k stávajícím starobním dů-

chodům, ty jsou konstruovány zcela odlišně. Začlenění důchodců pod systém ZP by proto bylo dlouhodobé a postupné, jakkoli se to mnohým nemusí líbit. Dětem a nevydělavající mládeži do 18 let by byl ponechán stávající systém dětských a rodinných dávek, pouze by se změnil jejich název a byla zrušena výběrovost tam, kde dnes je.

Uvedená výše ZP určitě neuspokojí ty, kteří jej propagují jako zajištění práva na hodnotný a důstojný život. Dnešní společnost ale ještě není na takové ekonomické úrovni, aby toto právo zajistila v plném rozsahu i bez pracovní aktivity jednotlivce. Zavádění všeobecného základního příjmu — pokud se na něm shodnou občané v referendu — bude tedy dlouhodobý a nikoli jednoduchý proces. Bude také spojen s rozsáhlými změnami v sociálním a daňovém systému, zatímco systém zdravotního pojištění nebude zavedením ZP významněji dotčen.

V daňovém systému bude muset být zrušena stávající sleva na dani jakožto daňový prvek, jakkoli je forma snížení daňové povinnosti nejjednodušším způsobem jeho výplaty. V daňovém priznání tedy bude figurovat, ale mezi sociálními odpočty (penzijním a životním pojištěním apod.). Nebude se týkat v ČR pracujících cizinců ze zemí mimo EU (pokud nebude ZP zaveden v celé Unii, pak všech cizinců). Zde vznikne pouze dílčí problém u živnostníků ve ztrátě, nikoli však u těch, kteří vytvořili malý zisk, ale po odpočtu ZP jim vyjde nulová daň. Vzniklé případy by se měly řešit individuálně, na základě žádosti a následné finanční kontroly účetnictví. Těm, kterým vznikla „ztráta“ nelegálními účetními machinacemi nebo zatajováním příjmů, samozřejmě výplata ZP také náleží, ale až po „očistění“ výkazů. Lze se domnívat, že by nešlo o velké množství případů, například by se to netýkalo těch, kteří podnikají jako vedlejší činnost a kterým by byl ZP vyplácen v rámci jejich hlavního zaměstnání. A ti, kteří soustavně šidí na daních, se asi hlásit na finančních úřadech dobrovolně nebudou.

Starobní důchod z prvního pilíře se bude skládat ze tří složek — ZP, dorovnání do stanovené hranice minimálního důchodu a zásluhového bonusu. Podobně bude konstruován i invalidní důchod. V žádném případě nesmí zavedení ZP znamenat snížení životní úrovně důchodců.

Systém sociálních dávek bude moci být podstatně zjednodušen a jeho provoz bude výrazně levnější. I to může přinést další prostředky pro postupné zvyšování ZP. Naproti tomu zcela mimo realitu jsou návrhy na financování ZP prostřednictvím dalšího zvyšování DPH.

Ať již bude daňový, sociální či důchodový systém nastaven jakkoli, společnost si musí na všeobecný základní příjem pro každého občana (od narození až do smrti) vydělat, a to nejde bez práce. Nejde tedy jen o všeobecné právo na důstojný život všech, ale i o všeobecnou povinnost k tomuto cíli přispívat podle svých schopností a možností. To však minimálně část aktivistů odmítá a chápe nepodmíněnost základního příjmu v libertariánském duchu jako absolutní. Nic proti nepodmíněnosti, ale je si třeba uvědomit, že neexistuje nepodmíněnost jako taková, abstraktní, absolutní. Vždy jde o nepodmíněnost konkrétní, něčeho k něčemu. ZP není podmíněný věkem, pohlavím, etnikem, sociálním postavením, ba dokonce ani zásluhami. Je však také nezávislý na občanském chování zahrnujícím odpovědný postoj k celku, k dodržování všeobecně přijatých zákonů a pravidel morálky? Dokud existuje stát, nedovedu si představit všeobecný základní příjem jinak než jako občanský příjem (vázaný na občanství vlastní, rodičů, vychovatelů či poručníků).

S výše uvedeným předpokladem souvisí celá řada praktických i morálních problémů, o kterých se musí v budoucnu diskutovat. Má společnost právo ZP snížit či dokonce odebrat v případech porušení zákona či občanského soužití (např. uživatelům drog, osobám ve výkonu trestu, dlužníkům apod.)? Jakým způsobem může společnost (stát) zajistit dostatečnou zaměstnanost v podmínkách, kdy ZP umožní uspokojovat životní potřeby i bez práce? Nedovedu si totiž představit, že by na občany, kteří se věnují jen svým zálibám, pracovali ne-občané (imigranti). ZP prostě není kompatibilní se společností zahálčivých individualistických egoistů, snících o neomezené svobodě bez odpovědnosti, nýbrž pouze se společenstvím uvědomělých a odpovědných občanů.

Výše uvedeným závěrem však nechci posouvat myšlenku ZP do idealizované podoby nějakého novodobého státu Utopie, nýbrž jen zdůraznit vzájemnou podmíněnost svobody a odpovědnosti. ZP totiž může působit i proti individualismu a neodpovědnému egoismu, bude-li zaváděn postupně a s ohledem na dosažený vývojový stupeň společnosti.

Velmi pozitivní úlohu může ZP sehrát právě při řešení otázky nezaměstnanosti. Nedostatečná výše nepodmíněného státního příspěvku z hlediska alespoň průměrného životního standardu bude na počátku při postupném zavádění podněcovat zapojení jednotlivců do pracovního procesu. Není se tedy třeba obávat, že populace jeho pravidelným příjmem obecně zleniví a bude žít zahálčivým životem. Zvýší se ale množství částečných pracovních úvazků a častější bude i dlouhodobější přerušování pracovní činnosti za účelem dalšího studia, rekvalifikace či prostého aktivního odpočinku (rekreace, cestování). Samozřejmě nelze vyloučit ani zdravotní problémy, které dnes výrazně snižují životní úroveň lidí s postižením.

Klíčové bude zrušení dnešní podoby nezaměstnanosti. Lidé sice budou i v budoucnu hledat práci, bude existovat pracovní trh, nicméně ani dlouhodobá nezaměstnanost neuvrhne postiženého do neřešitelné situace. Nezaměstnanost (chápaná spíše jako skupina uchazečů hledajících vhodnou práci) se ale celkově výrazně sníží, protože se celkový fond nutné pracovní doby rozdělí mezi více osob. Jde o flexibilnější a méně byrokratické řešení než odbory navrhované paušální zkrácení pracovního týdne.

Určitě se také zvýší zájem o druhé povolání, které bude většinou kontrastní tomu původnímu, například o kombinaci technického a humanitního oboru nebo některého z nich s uměleckým. Bude možné také redefinovat profesionalismus ve sportu, protože nízké pracovní úvazky nebudou vrcholovému sportu bránit. Můžeme říci, že bude v budoucnu nabourána (nikoli zcela likvidována) „stará“ dělba práce a jednostranná celoživotní profesní specializace. Lidé budou moci vykonávat i takové činnosti, jejichž společenská uplatnitelnost (v dnešních podmínkách reprezentována především trhem) bude prověřena ex post až po dokončení díla (to platí například pro část umělecké tvorby, ale i jiné obory) — bez předchozích objednávek či marketingových průzkumů. Díky zavedení ZP může být společnost mnohem bohatší než v podmínkách čistě tržního zprostředkování pracovního uplatnění.

Zavedení ZP v minimální podobě (zhruba rovné existenčnímu minimu) je technicky možné již dnes. Objektivně je na něj společnost v zásadě připravena. Co chybí především, je zralost a informovanost subjektivního faktoru — občanů. Někteří netrpěliví aktivisté svými nereálnými, maximalistickými požadavky odrazují od podpory

ostatní sociálně myslící spoluobčany a ztěžují přijetí myšlenky veřejností. Kdyby se dnes k této otázce konalo referendum, voliči by ZP s největší pravděpodobností odmítli s poukazem na „nepřízpůsobivou“ část společnosti, potažmo na pořekadlo „bez práce nejsou koláče“. Problematiku je proto třeba posunout na úroveň seriózních odborných a politických diskusí, testovat v sociologických průzkumech, vyzvat k účasti podnikatele i odboráře, pracovníky akademické sféry, vědce, umělce, filosofy — zkrátka zapojit co nejširší okruh osob a názorů a s jejich pomocí vytvořit realistickou koncepci postupného zavedení ZP, přijatelnou i pro alespoň část politických stran. Bez toho by myšlenka ZP zdegenerovala v neuskutečnitelný utopický sen.

Autor působí jako ekonomický poradce a lektor.